fuose aiškiai išsiskiria du kultūrinio sluoksnio horizontai, kuriuos skiria smėlio pustymai, datuojami maždaug XVII a. pradžia. Remiantis tuo paviršiniai sluoksniai datuojami XVIII–XXI a., o po supustymais – XVI–XVII a. Tyrimų metu aptikta ir inventorinta 11 radinių, kurie perduoti Palangos kurorto muziejui.

The Investigation in Palanga

In 2018, field evaluations (eight 1 x 2 m test pits totalling 16 m^2) were conducted on the plots at J. Janonio St. 1, 3, 4, and 6, Kretingos St. 5 and 6, Senojo Turgaus St. 11, and Vytauto St. 88A in Palanga (Fig. 1). Two cultural layer horizons separated by aeolian sand, which was dated to circa the early 17th century, were clearly distinguished at the evaluation sites (Figs. 2, 3). Based on this, the upper layers were dated to the 18th–21st centuries, those under the aeolian sand to the 16th–17th centuries.

ŠILUTĖ

Birutė Lisauskaitė,
Rasa Banytė-Rovell

Žvalgomieji tyrimai Šilokarčemos teritorijoje 2017 m.

2017 m. žvalgomieji tyrimai atlikti Šilutės miesto istorinės dalies (UK 12331) teritorijoje rengiant Šilokarčemos kvartalo rekonstrukcijos projektą. Šilokarčemos (vok. *Heydekrug*) geografinė padėtis gyvenimui buvo tinkama nuo seniausių laikų. XVI a. per šį regioną ėjo svarbiausias kelias iš Klaipėdos į Tilžę ir atsišakojo į Rusnę. Kelių sankryžoje, šile prie Šyšos upės buvo pastatyta karčema. XVI a. trečiajame ketvirtyje šalia jos jau vyko turgūs. Tokią prielaidą patvirtino 1983 m. V. Žulkaus vykdyti žvalgomieji archeologiniai tyrimai – seniausi radiniai, datuojami XVI a. I puse – XVI a., rasti būtent šioje teritorijoje (*LIIR*, f. 1, b. 1505).

Šilokarčemos reikšmė ypač išaugo XVI ir XVII a. sandūroje. Jos turguje prekiavo aplinkinių Rytų Prūsijos gyvenviečių žvejai ir valstiečiai bei atvykę iš paribio žemaičiai. Nuolatiniai gyventojai Šilokarčemoje kūrėsi po truputį. Tai buvo etniškai daugialypė gyvenvietė – nuo Rytų Prūsijos vokiečių ir lietuvninkų iki atsikėlusių žemaičių ir škotų. 1736 m. Šilokarčema tapo valsčiaus centru. Jos intensyvų augimą pertraukė Septynerių metų karas (1757–1759), per kurį Rusijos kariuomenė nusiaubė apylinkes, o gyventojai išsislapstė, dalis žuvo ar mirė nuo epidemijų. Po karo ūkinė veikla sunkiai atsigavo. 1806–1813 m. ją dar slopino vadinamas prancūzmetis (Jakštas P., *Senoji Šilutė*, Šilutė, 1994, p. 78–81). Vis dėlto 1814 m. ji tapo apskrities centru, tačiau jos planinei plėtrai trukdė tai, kad miestelio aplinkoje buvęs savininkas – Šilokarčemos dvarininkas, atsisakė jas parduoti čia norintiems įsikurti žmonėms. Reikalingi sklypai buvo formuojami mažinant turgaus aikštę.

Tik XIX a. pabaigoje naujasis dvaro šeimininkas (nuo 1892 m.) H. Scheu didesnę savo žemių dalį nusausino, suskirstė sklypais pardavimui ir nuomai. Be to, jis paskyrė žemės turgaus aikštei padidinti ir uostui įrengti. Šilokarčemai apsaugoti nuo potvynių buvo supiltas pylimas, o Rusnės kelyje per Šyšą pastatytas metalinis tiltas naudojamas iki šiol.

Archeologiniai tyrimai Šilokarčemos teritorijoje pradėti 1983 m. (V. Žulkus) (*KPC DF*, f. 5, a. 3, b. 549). Apibendrinęs tyrimų medžiagą, tyrėjas priėjo prie išvados, kad jau XVI–XVII a. Šilutėje intensyviausiai gyventa aplink turgavietę (1 pav.). 1991 m. tyrimai vykdyti Turgaus aikštės Š pakraštyje planuojamo atstatyti iki

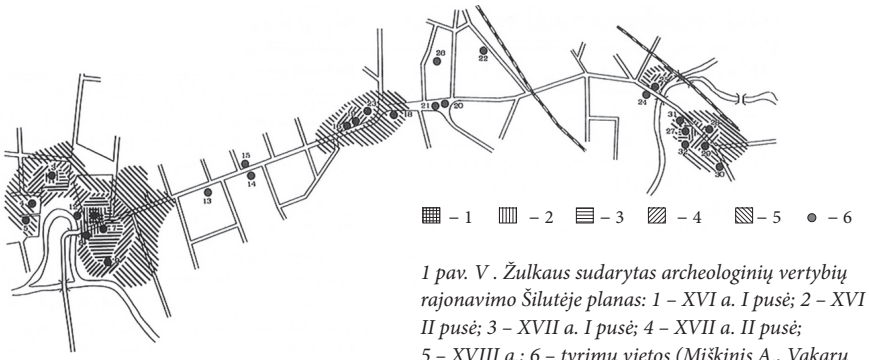

1 pav. V . Žulkaus sudarytas archeologinių vertybių rajonavimo Šilutėje planas: 1 – XVI a. I pusė; 2 – XVI a. II pusė; 3 – XVII a. I pusė; 4 – XVII a. II pusė; 5 – XVIII a.; 6 – tyrimų vietos (Miškinis A., Vakarų Lietuvos miestai ir miesteliai, Vilnius, 2004, t. II, Lietuvos urbanistikos paveldas, t. II, p. 159).

Fig. 1. Plan created by V. Žulkus of the archaeological property districts in Šilutė: 1 – first half of the 16th century; 2 – second half of the 16th century; 3 – first half of the 17th century; 4 – second half of the 17th century; 5 – 18th century; 6 – investigated locations.

karo buvusio pastato vietoje (J. Genys) (*LIIR*, f. 1, b. 1898). Rastas XVII–XX a. kultūrinis sluoksnis su to laikotarpio radiniais, pastatų ir tvorų liekanomis. Tyrėjas nustatė, kad teritorijoje intensyviausiai gyventa XVIII a. 2010 m. žvalgomieji tyrimai vykdyti Uosto ir Žuvų gatvėse įrengiamos 130 m ilgio nuotekynės trasos vietoje (R. Jarockis) (*KPC DF*, f. 39, a. 1, b. 3199). Tyrimų metu rastas 0,3–1,4 m storio XIX–XX a. kultūrinis sluoksnis su to laikotarpio radiniais. 2011 m. žvalgomieji tyrimai atlikti 435 m ilgio elektros tinklų trasų vietose Turgaus, Uosto ir Vandens gatvėse (D. Kontrimas) (*KPC DF*, f. 39, a. 1, b. 2279). Archeologinio sluoksnio neaptikta. 2012 m. žvalgomieji tyrimai vykdyti Uosto g. 3 (M. Petkus) (*KPC DF*, f. 39, a. 1, b. 3373). Tyrimų metu rasti supiltiniai sluoksniai datuojami XX a. I puse. Tais pačiais 2012 m. tyrimai vykdyti Pievų ir Turgaus gatvėse klojamo elektros kabelio trasos vietoje (E. Abromavičius) (*KPC DF*, f. 39, a. 1, b. 3706). Pievų ir Statybininkų gatvių sankryžoje rastas iki 60 cm gylio nuo paviršiaus XX a. permaišytas sluoksnis. Turgaus aikštės aplinkoje kastuose šurfuose rastas 20–80 cm storio XVIII–XX a. kultūrinis sluoksnis su radiniais.

2017 m. žvalgomųjų tyrimų metu ištirti 23 šurfai Klaipėdos, Pievų, Rusnės ir Statybininkų gatvių aplinkoje, Senosios Turgaus ir vadinamojo Žuvų turgaus aikštėse bei Šyšos upės kilpoje. Tirtas bendras 58,5 m² plotas, rastas iki 2,25 m storio kultūrinis sluoksnis su XVI a. pabaigos – XX a. radiniais.

Pievų gatvės trasa greičiausiai yra senojo kelio į Šyšgirius bei Aukštumalą vietoje. Gatvės pakraščiuose ištirtuose šurfuose 2 ir 12 rastas iki 90 cm gylio nuo paviršiaus permaišytas kultūrinis sluoksnis su griuvenomis.

Rusnės gatvės R kelkraštyje, tarp pėsčiųjų tako, įrengto XX a. II pusėje, ir Šyšos pakrantės ištirtas šurfas 20. Tarybiniu laikotarpiu, prieš įrengiant pėsčiųjų taką, buvo supiltas apie 0,9–1 m storio sluoksnis virš natūraliai susiformavusio pakrantės paviršiaus. Šurfo R dalyje fiksuotas iki 60 cm storio sąnašinio smėlio sluoksnis. Natūralus smėlis, t. y. įžemis, pasiektas 1,1–1,4 m gylyje nuo paviršiaus. Tyrimų metu supiltiniame sluoksnyje rasta pavienių XIX a. – XX a. pradžios radinių.

Statybininkų gatvės trasa suformuota XIX a. viduryje už gyvenamojo kvartalo tuomet ir dar XX a. buvusioje drėgnoje nenaudojamoje

vietoje. Tyrimų metu šurfe 1 virš natūralaus molio sluoksnio rastas sąnašinis iki 20 cm storio smėlio ir dar apie 45 cm storio XX a. II pusėje supiltas žvyro su akmenimis sluoksnis.

Statybininkų ir Pievų gatvėse akmeninių grindinių ar kokių nors kitokių gatvės įrengimo technologinių liekanų ar pavienių archeologinių radinių nerasta.

Šyšos kilpoje ištirti šurfai 16–19, jų paviršiuje rastas 30–40 cm storio juodos žemės sluoksnis, o po juo 0,4–1 m storio permaišytas pilko smėlio sluoksnis be radinių. Įžemis pasiektas šurfe 16 apie 40 cm gylyje nuo paviršiaus, šurfe 18 – 90 cm, šurfe 19 – 1,1 m. Tik ***šurfe 17*** po paviršiniu juodos žemės sluoksniu buvo 1,05–1,2 m storio pilkai rudos spalvos žemės sluoksnis su statybinėmis ir buitinėmis šiukšlėmis. Tarp jų pasitaikė pavienių baltai glazūruotų su žalios, mėlynos glazūros augaliniais ornamentais molinių lėkščių, datuojamų XVII a. pabaiga – XVIII a., fragmentų. Gali būti, kad šie radiniai į šurfo vietą pateko su atvežtiniu gruntu XX a. viduryje ją lyginant prieš įrengiant vasaros pramogų aikštelę. Įžemis rastas 90 cm gylyje nuo paviršiaus.

Žuvų turgaus teritorijoje, ***šurfo 10*** vietoje rasta daug didelių skaidraus bespalvio stiklo butelių ir mažų buteliukų duženų bei pavienių

0 5 cm

2 pav. Medinis kaištis iš šurfo 7. R. Banytės-Rovell nuotr.

Fig. 2. A wooden pin from Test Pit 7.

buitinės keramikos fragmentų, datuojamų XVIII–XIX a. Natūralus nejudintas gruntas pasiektas 60–90 cm gylyje nuo paviršiaus.

Šyšos R krante, buvusios senosios karčemos gretimybėje ištirtas ***šurfas 7***. Jame 1,5–2,2 m gylyje rasta maisto laikymui skirtų ir stalo indų molio ir akmens masės fragmentų, molinių tinklų pasvarų gabalų, medinių dirbinių (2 pav.) ir kaolino olandiškų pypkių kandiklių fragmentų. Rastas iki 60 cm storio archeologinis sluoksnis datuojamas XVI–XVII a. ir siejamas su senosios karčemos vieta. Įžemis pasiektas 2,2 m gylyje nuo paviršiaus.

Intensyviausiai senosios turgavietės teritorija pradėta įsisavinti XVII a. ar XVIII a. pradžioje nuo hidrotechninių darbų. Aikštės V dalyje kastame šurfe 5 ir viduriniojoje dalyje

3 pav. Žabų klojinys šurfe 8. B. Lisauskaitės nuotr.

Fig. 3. The brushwood revetment in Test Pit 8.

kastame šurfe 8 kaip ir 1983 m. tyrimų metu Žuvų turgaus Š dalyje rasti 1,15–1,4 m gylyje nuo paviršiaus kloti žabai (3 pav.).

Turgaus aikštės centre, Š ir V dalyje tirtuose šurfuose 5, 6, 8, 11 rastas neintensyvus 1,4 m storio kultūrinis sluoksnis. Radiniai datuojami XVIII–XIX a., tačiau tarp jų pasitaiko pavienių XVII a. keramikos fragmentų. Turgaus aikštės kultūrinį sluoksnį skaidė sąnašiniai smėlio sluoksniai, susiformavę per potvynius. Kai kurie jų iki 30–35 cm storio. Juos, matyt, galima sieti su 3 iš istorinių šaltinių žinomais XIX a. didžiaisiais potvyniais – 1829, 1886 ir 1887–1889 m. Turgaus aikštės aplinkoje XVIII a. I pusėje pradėti statyti pastatai, kuriuose kūrėsi prekybininkai, amatininkai. Šurfuose 4 ir 8 rastas šlakas patvirtina, kad aikštės aplinkoje kūrėsi amatininkai. Gali būti, kad aikštės Š pakraštyje dirbo ar ir gyveno kalvis.

Turgaus aikštės Š pakraštyje tirtuose šurfuose 3 ir 4, 55–60 cm nuo paviršiaus rastas vidutinio dydžio neskaldytų akmenų grindinys. Jis buvo 50 cm žemiau nei smulkesnių skaldytų akmenų grindinys, iki šiol išlikęs didžiojoje aikštės dalyje. Ankstesniam grindiniui naudoti 25,5x22, 20x14,5, 31x25 cm ir t. t. dydžio akmenys. Šurfe 4 rastame grindinyje fiksuotas iki 12 cm gylio latakas paviršiniam vandeniui nutekėti iš nuolaidžiai kiek kampu sudėtų akmenų. Grindinys siejamas su XVIII a. susiformavusiu turgaus aikštės užstatymu. Po juo sluoksnyje rasti indų, olandiškų čerpių fragmentai datuojami XVII–XVIII a. Šio laikotarpio grindinio turgaus aikštės teritorijoje nerasta. XIX a. viduryje perplanavus turgaus aikštę, jos Š pakraštyje statant namus buvo apardyti ankstesni grindiniai ir jie daugiau nenaudoti. Šurfuose 3, 4 virš jų liekanų rastas kultūrinis sluoksnis su XIX a. buitine ir statybine keramika.

XIX a. pabaigos Šilokarčemos apsaugai nuo potvynių buvo supilti pylimai. Šyšos pylimo šlaite iškastas šurfas 13. XIX a. pabaigos pylimo viršus rastas 60 cm giliau dabartinio pylimo viršaus. Pylimas buvęs supiltas iš smėlio su moliu mišinio. Pylimo pusė nuo turgaus aikštės arba bent jau apatinė jo dalis buvusi grįsta akmenimis, tokiais pat kaip ir visa turgaus aikštė.

Turgaus aikštės grindiniai arba jų liekanos fiksuoti 10–45 cm gylyje nuo pievos paviršiaus šurfuose 6–8, 11. Šis grindinys buvo išgrįstas iki 1875 m.

Turgaus aikštės R pakraštyje jos gyvavimo metu buvo bent dvi karčemos. Mažai keisti pastatai naudoti beveik iki XX a. vidurio (4 pav.), nugriauti 1941 m. Turgaus aikštės R pakraštyje buvo nustatyta vieno iš paskutiniojo statybos etapo pastato vieta. Spėjamo pastato vietoje iki XIX a. akmeninio grindinio horizonto tirti šurfai 14, 15, 21–23. Po didelių aikštės „tvarkymo“ darbų, vykusių tarybiniu laikotarpiu, šurfuose 15 ir 21 rastas 35–50 cm gylyje nuo paviršiaus pastato P galo pamato pagrindo apie 10 cm storio sluoksnis, kurį sudarė kalkių skiedinio mišinys su plytų duženomis ir įvairaus dydžio akmenimis bei pavienės statybinės šiukšlės. Pastatas buvęs orientuotas Š–P kryptimi, jis apie 8,5 m pločio, ilgis nenustatytas. Pastato Š galas kartu su šio pastato gale stovėjusio dar vieno pastato liekanomis greičiausiai nuardytas įrengiant Turgaus gatvę su kelkraščiais, o ŠR jo dalis – tiesiant fekalinės nuotekynės tinklus aikštės R pakraštyje.

Nagrinėjama Šilokarčemos teritorija svarbi Šilutės miesto raidos kontekste kaip viena iš miesto dalių, turėjusių labai aiškiai apibrėžtą paskirtį, kuri ir vėliau buvo svarbiausias jos raidos dėmuo – tai prekybinė funkcija. Ankstyviausia įsisavinta teritorija, nuo kurios prasidėjo Šilokarčema, buvo dabartinių Klaipėdos, Lietuvninkų ir Rusnės gatvių sankryžos aplinka, t. y. aukščiausia vieta. Tai patvirtina šie ir 1983 m. archeologiniai tyrimai kitoje Klaipėdos

IKONOGR Nr. 17
Turgaus aikštė XX a. I p.
Iš: Šilutė senuose atvirukuose. Sud. Kęstutis Demereckas. Klaipėda, 2007

4 pav. Turgaus aikštė XX a. I pusėje (http://kvr.kpd.lt)
Fig. 4. The market square in the first half of the 20th century.

ir Lietuvninkų gatvių pusėje. Tik kitais raidos etapais po truputį buvo įsisavinamos potvynių užliejamos teritorijos aplink Šyšos kilpą. Išskiriami bent 2 teritorijos raidos etapai: pirmasis – XVI a. – XVIII a. pradžios ir antrasis – XIX a. vidurio – XX a. I pusės. Pirmajame etape buvo naudojama ir dabar mažai pakitusi turgaus aikštės teritorija, dalinai naudojant apsaugančias ar stabilizuojančias priemones, gyvenant kuo atokesnėse bei aukštesnėse teritorijose. Kadangi tyrimų metu nerasta XVIII a. grindinių dabartinės turgaus aikštės teritorijoje, galima manyti, kad išgrįsta buvo tik Š jos dalis. Antrajame etape, sumažėjus turgaus aikštės teritorijai, jos V ir Š pakraščiuose susiformavo naujas užstatymas. Žuvų turgus įgavo aiškesnes ribas Šyšos V pusėje. Aplink Žuvų turgaus aikštę gyventa, taip pat buvo karčema ar vaistinė. XIX a. II pusėje supilti pylimai, kurie išgrįsti

kartu su turgaus aikšte. XIX a. II pusėje ar pabaigoje atsirado užstatymas R turgaus aikštės pakraštyje. Šie statiniai nugriauti 1941 m. Pastatų liekanos sunaikintos XX a. II pusėje įrengiant pievą. Tuo pat metu vietomis apardyti ir turgaus aikštės XIX a. II pusės grindiniai.

The Field Evaluations in Šilokarčema in 2017

During the 2017 evaluation, 23 test pits (a total of 58.5 m^2) were excavated in the vicinity of Klaipėdos, Pievų, Rusnės, and Statybininkų Streets, in the old market and so-called Fish Market squares, and in the loop of the River Šyša in the historical part of the city of Šilutė. The discovered cultural layer was up to 2.25 m thick and contained late 16th–20th-century finds (Figs. 2, 3).

The earliest area, the original site of Šilokarčema, was in the vicinity of the intersection of present-day Lietuvninkų, Klaipėdos, and Rusnės Streets, i.e. the highest location. This was confirmed by the 1983 archaeological investigation (Fig. 1). The flood-prone area around the loop of the Šyša was gradually added only in successive stages of the area's development. Two stages are distinguishable: the first during the 16th – early 18th centuries and the second during the mid-19th – first half of the 20th centuries. During the first stage, the territory occupied by the market square was used with few changes, only partially employing measures to protect or stabilise it while people resided in areas as far as possible from it and on the higher areas. In the second stage, after the market square's territory shrank, new structures appeared on its W and N edges. The Fish Market acquired clearer boundaries on the W side of the Šyša. Houses as well as an inn or pharmacy were built around the Fish Market square. In the second half of the 19th century, embankments were created and, together with the market square, paved. Buildings appeared in the second half of the 19th century or late in that century on the E edge of the market square (Fig. 4). These structures were demolished in 1941. The remains of the buildings were completely destroyed in the second half of the 20th century during the creation of a flat field on the grounds of the market square.

TRAKAI

Rasa Banytė-Rovell,
Birutė Lisauskaitė

Karaimų gatvė 35

2018 m. atlikti detalieji tyrimai sklype Karaimų g. 35, Trakų senamiesčio (UK 17114), Trakų senojo miesto vietos (UK 27125), Trakų istorinio nacionalinio parko urbanistinio draustinio teritorijoje, planuojamo statyti ūkinės paskirties pastato vietoje ir numatomo rekonstruoti gyvenamojo namo aplinkoje. Ištirtos dvi perkasos ir du žvalgomieji šurfai, kurių bendras plotas 38,8 m^2 (1 pav.). Anksčiau šiame sklype archeologiniai tyrimai nevykdyti.

6x4,5 m dydžio ***perkasa I*** tirta sklypo Š kampe, teritorijoje, kuri greičiausiai iki XVI a. buvo labai drėgna arba net užliejama Galvės ežero vandens. Perkasos ŠR dalyje 1,4–1,45 m gylyje nuo paviršiaus, H_{abs}148,90 m, rasta pakrantės tvirtinimo pinučių tvorelės liekanų – 2,4 m ilgio, 7–10 cm aukščio tvorelės apatinė dalis (2 pav.). Jai naudotos medžių ar krūmų šakelės buvo išpintos tarp 5–7 cm skersmens kuolelių iš vienos pusės (?) kiek nusmailintu galu. Likę tik iki 10–12 cm ilgio jų sutrūniję galai. Rastoje atkarpoje kuoliukai buvo sukalti,